

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ І. Я. ФРАНКА

Євтух Микола Борисович,

д. п. н., професор,
дійсний член (академік) НАПН України
гол. наук. співр. відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України.
м. Київ, Україна

Анотація. У статті розкривається проблема особистості вчителя у творчій спадщині великого ученого, талановитого письменника, видатного культурного діяча Івана Яковича Франка. Показано, що І. Франко невтомно боровся за створення шкіл, які були б тісно пов'язані з життям та інтересами народу; ставив до вчителя високі вимоги. Розкрито, що І. Франко у своїх творах підкреслював велику силу прикладу вчителя у моральному вихованні дітей, у прищепленні їм кращих моральних якостей. Виокремлено з якою особливою теплою згадує І. Франко своїх колишніх вчителів Міхонського, Гікеля, Емеріка Турчинського. Доведено, що Іван Якович вимагав від вчителя широкої ерудиції знань з різних галузей, надавав великого значення особистому авторитету і прикладу вчителя як у школі, так і поза нею. І. Франко вважав, народним діячем і вимагав від нього активної участі у громадському житті. Ідейність, самовідданість, палка любов до своєї праці, батьківське піклування про дітей, широка освіта і, найголовніше, бажання працювати на благо народу – таким він уявляв собі народного вчителя.

Ключові слова: Іван Якович Франко, народний вчитель, школа, педагогічна думка, приклад вчителя, народний діяч.

Іван Якович Франко (1856-1916) був великим ученим, талановитим письменником, видатним культурним діячем, борцем за свободу народу, який

багато зробив для розвитку народної освіти, школи та педагогічної думки в Україні.

Високо оцінюючи прагнення трудящих мас до знань і науки, в оповіданні «До світла» І. Франко писав: «І чи не заболить наше серце на згадку про тисячі і тисячі таких, що так само, як ми, силувались вирватися з такої п'їтьми, тяглися до світла, рвалися до волі і теплоти – все надарма» [1, с. 339].

Борючись за передову демократичну школу І. Франко розробив програму народної освіти і школи, яку опублікував у брошурі «Чого хоче Галицька робітницька громада?», в якій широко були висвітлені питання освіти і виховання.

І. Франко невтомно боровся за створення шкіл, які були б тісно пов'язані з життям та інтересами народу. Тісний зв'язок з навчанням і працею, широка освіта, використання всього найкращого, що здобуто людством протягом всього історичного розвитку, всебічний розвиток мислення та інших психічних процесів дитини – такі завдання він ставив перед школою, навчанням та вихованням.

Мета, завдання і зміст освіти та виховання висловлені ним у статті «Наші народні школи і їх потреби», полягають у тому щоб забезпечити через школу правильне розумове, фізичне і моральне виховання учнів, навчити їх правильно мислити, а це можливо тільки в тому разі, коли навчання відбуватиметься рідною мовою учнів, яка має велике значення у вихованні любові до рідного слова, його краси і чарівної милозвучності.

І. Франко належить до тих прогресивних діячів, теоретична і практична діяльність яких сприяла визначенню ролі особистості вчителя у суспільстві.

І. Франко підкреслював, що успіхи в роботі залежать не тільки від професійної підготовки, а й від умов, в яких живе і працює педагог. Він постійно звертав увагу на важке матеріальне становище вчителів, на їх юридичну безправність. Доля вчителя повністю залежала від влади: при цьому найважче було вчителю, який вкладав у свою працю найбільше енергії, боровся за підвищення культурного рівня народу. «Його становище – беззахисне, за ним

наглядають з різних сторін: вїйт, пін, дідич, шинкар, жандарм, окружний староста, окружний інспектор – кожний вважає себе покликаним контролювати його, кожний може розпоряджатися його долею», писав І. Франко [2, с. 212-213]. Учитель «не має права на власне бажання, характер, переконання, він не має права займатися політикою і відштовхуватися від неї, якщо вона відповідає планам правлячої кліки» [3, с. 212].

У своїх творах письменник показав різні типи вчителів – чиновників, садистів, неуків, що знущалися над учнями. Це вчитель каліграфії так званої нормальної школи в Дрогобичі Васько із оповідання «Schonschreiben», що уособлює характерні риси тогочасної антинародної системи навчання й виховання, вся «мудрість» якого зводилася до написання на дошці різних літер і зворотів без будь-якого логічного зв'язку.

Справжнім садистом виступає в оповіданні «Отець-гуморист» вчитель у чернечій рясі Софрон Телеслицький, який щоденним знущанням над учнями довів їх до того, що вони «туманіли від страху» і вчилися дедалі гірше, а одного з них – Волянського – закатавав до смерті.

В оповіданні «Грицева шкільна наука» І. Франко висміяв учителя, який не дбаючи про свідоме засвоєння учнями навчального матеріалу, користувався єдиним методом навчання грамоти – методом зубрячки.

У зв'язку з цим письменник порушував питання про роль особистого прикладу педагога у вихованні. Адже наслідуючи своїх вихователів окремі учні Дрогобицької гімназії втрачали «охоту до думання і науки... кинулись до пиятик» [3, с. 31].

Разом з тим І. Франко змальовував і передових педагогів «світлих, гуманних та симпатичних людей, що уміли всилити дітям не страх, а заохочування до науки та до чесного трудящого життя» [5, с. 432].

Про них письменник говорив тепло і з великою пошаною – вчителі Красіцький («В історії правди») та Біленської («Отець-гуморист»).

З особливою теплотою згадує І. Франко своїх колишніх вчителів Міхонського, Гікеля, Емеріка Турчинського. «Всі ті люди, - лише він, -

полинувши їх нескінченні погляди та діла, були дійсними приятелями молодьожі, уміли єднати собі її прихильність і довірливість, поступали в школі оглядно, тактовно і по найбільшій часті безсторонньо заохочували оскільки можна до самостійного мислення, до застанови над предметом, до котрого вміли збудити цікавість» [5, с. 432].

У споминах І. Франка вчитель математики, логіки та психології Міхонський («Борис Граб»), «Денис про Дрогобицьку гімназію») був глибоко освіченою людиною. Він не обмежувався викладанням лише своїх предметів, а виховував в учнів уміння самостійно мислити, виступав проти будь-якої рутини і шаблону. Міхонський відрізняється чуйністю, тактовним ставленням до учнів, умінням заохотити їх до навчання, прагненням до всебічного їх вихованням.

І. Франко у своїх творах підкреслював велику силу прикладу вчителя у моральному вихованні дітей, у прищепленні їм кращих моральних якостей. Міхонський радить своїм колегам: «Займіть, зацікавте хлопця науковою, дайте йому з себе приклад справді духовного, відданого науці життя, то він прилипне до Вас усією душею» [7, с. 189].

Невтомним, працьовитим, до кінця відданим справі, змальований у п'єсі «Учитель» педагог-ентузіаст. Омелян Ткач, який попри усі труднощі та перешкоди бореться за справжню освіту для дітей простого люду, мріє про поширення освіти серед дорослих, про відкриття недільної школи, сміливо виступає проти лихварів і багатіїв, докладає багато зусиль, щоб збагатити учнів життєво корисними знаннями.

До вчителя І. Франко ставив високі вимоги. На його думку, вчитель має глибоко знати не тільки свій предмет, а й розумітися в інших науках, у літературі, мистецтві, бути активним громадським діячем, віддано служити народу. Від нього залежатиме також, чи охоче будуть вчитися учні.

Учитель, як стверджував І. Франко, повинен мати не тільки ґрунтовну теоретичну підготовку, а й володіти практичними навичками (столярне, токарне, швацьке ремесло тощо).

Письменник вважав, що хороший учитель повинен завойовувати довір'я

учнів, уникати шаблону й одноманітності в навчанні, розвивати в учнів, самостійність думки і дії, прищеплювати кращі моральні якості, виховувати повагу до людей, любов до праці.

І. Франко неодноразово підкреслював, що народний учитель повинен не тільки добре вчити й виховувати дітей, а й бути озброєним передовою педагогічною теорією, вміти творчо застосовувати її у своїй практичній діяльності, підтримувати тісний зв'язок з народом, віддавати йому всі сили, вірно і чесно служити Батьківщині.

Крім цього вчитель має досконало знати психологію дітей, застосовувати ефективні методи навчання і виховання, логічно і чітко висловлювати свої думки, вміти зацікавити учнів, не відгороджуватися від них, а якнайбільше зближуватися, бути чесним і правдивим, чуйно ставитися до своїх вихованців, не принижувати їхню гідність, володіти педагогічним тактом. Дитяча вдача, наголошував він, вразлива і водночас слабка й незміцніла, потребує великої уваги вчителів і батьків.

У вихованні дітей великого значення надавав І. Франко дитячій народній творчості та художній літературі. Книжка для дітей повинна бути не лише цікавою, а й прищеплювати найкращі почуття, виробляти позитивні риси людського характеру. Книжки для дітей, підкреслював він, важливе джерело знань. І. Франко радив підбирати для дитячого читання такі книжки, які розвивають думку, роблять почуття благородними, мають освітнє і виховне значення. Він написав дуже цікаві і повчальні оповідання та казки для дітей: «Без праці», «Коли ще звірі говорили», «Коваль Василь», «Лис Микита» та ін.

І. Франко, як і К. Ушинський, вимагав від вчителя широкої ерудиції знань з різних галузей, надавав великого значення особистому авторитету і прикладу вчителя як у школі, так і поза нею.

І. Франко вважав, народним діячем і вимагав від нього активної участі у громадському житті. Ідейність, самовідданість, палка любов до своєї праці, батьківське піклування про дітей, широка освіта і, найголовніше, бажання працювати на благо народу – таким він уявляв собі народного вчителя.

В умовах нинішнього політичного розвитку науки, техніки та культури значно змінюються й умови праці вчителя, підвищуються вимоги до його особистості, ідейно-моральної підготовки та професійної майстерності. Від педагогічної культури вчителя, сили його ідейної переконаності, його таланту і любові до своєї професії залежить формування думок, інтересів та прагнень учнів.

Вміле, розумне використання видатних ідей видатних діячів та педагогів минулого, в даному разі І. Франка, про високе покликання вчителя допоможе нам правильніше підійти до розв'язання даної проблеми сьогодні.

І. Франко піднявся значно вище багатьох своїх сучасників, у розв'язанні ряду важливих проблем педагогіки. Його педагогічні ідеї стали визначним внеском у скарбницю не тільки вітчизняної науки про виховання молодого підростаючого покоління, а й дорогоцінним надбанням прогресивної думки. І наше завдання – глибоко вивчити педагогічну спадщину великого Каменяра, зробити її набуток усіх трудящих.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. І. Франко. Твори, т. 2. – К., Держлітвидав УРСР, 1860. – С. 339.
2. І.Я. Франко. Педагогічні статті і висловлювання. – К., 1980. – С. 212-213.
3. Там само. – С. 212.
4. Там само. – С. 31.
5. І.Я. Франко. Зібрані твори: у 50-ти т. – К., 1976-1986. – Т. 18. – С. 432.
6. І.Я. Франко. Педагогічні статті і висловлювання. – К., 1960. – С. 28.
7. І.Я. Франко. Зібрані твори: у 50-ти т. – К., 1976-1986. – Т. 15. – С. 189.